

گوشاری کومه لایه تی، شهره دنگی، نه ده بی
سانی هژده، ژماره 205، سالی 1397
ماهنامه اجتماعی، فرهنگي، ادبی
سال هجده، شماره 205، سال 1397

مها باد

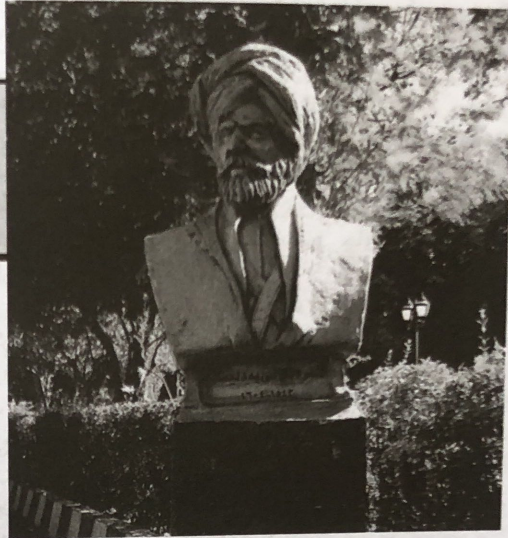
205

MAHABAD Social, Cultural & Literary Magazine No. 205 - 2018

زامدار شهحمەد

شەرفەخان بە مردنی خۆی نەمردوووە، کوژراوە!

هەڵا

سەرەتایەکی باش بوو بۆ بلاوکردنەوەی میژووی کورد و ناساندنی بەشیک لە بنەمالە و میر و میرنشین کوردییەکان، هاوکات خزمەتێکی گرینگی بە کتێبخانەی کوردی کرد.

لە ماوەی ژبانی کار و کردەوه نایاب و ناواژەکانی مامۆستا هەژار موکریانی بەتایبەتی لە بواری وەرگیرانی زمانی فارسی بۆ زمانی کوردی، پاچقەکردنی کتیبی میژوویی "شەرفنامە"یە. جیاوازیی ئەو وەرگیرانەکی مامۆستا هەژار لەگەڵ مەلا مەحموود لەو دایە، بایزید تەنیا پوختە و خولاسەییەکی کتیبەکی وەرگیراوە. وەلی موکریانی تەنیا بەرگی یەکەمی کتیبەکی هەڵداوە سەر زمانی کوردی و بلاوی کردووەتەوە. ئەو بەرگ وەرگیرانراوەی مامۆستا هەژار، کاریکی بەسەنگ و بەجێی، بەلام پەختە ئەوەی لێدەگیرێ ئاخۆ بۆچی بەرگی دووهمی شەرفنامە وەرگیراوە. دەبێ ئاگاداری نەبووی، یا دەرفەتی وەرگیرانی نەبوو و تەمەن باقی نەبوو، تا هیز و توانای لێ خەرج بکا؟ دواچار بە هەموو شیوەیەکی کاریکی باش و گرینگی کردوو، کوردیکی زۆری بەو میژوووە ئاشنا کردوو.

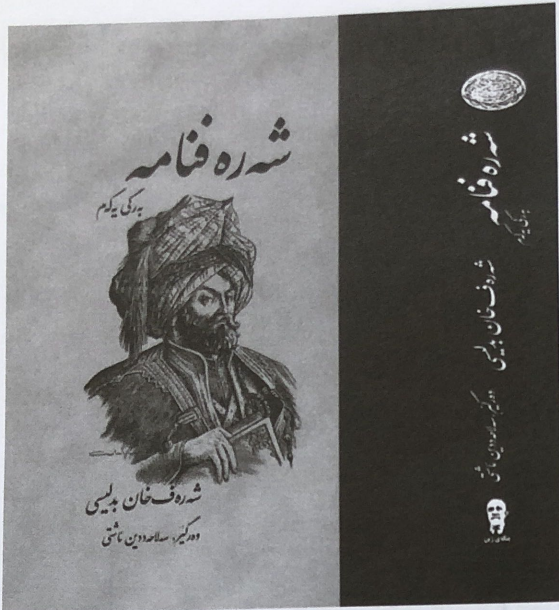
سالی (2007) سەلاحەددین ئاشتی نووسەر و وەرگیرێ رۆژەهلای کوردستان - مەهاباد، بە هەمان رێبازی مامۆستا هەژار، بە لەبەرچاو گرتنی هەمان شیوازی کورداندنی هەژار موکریانی بەرگی دووهمی کتیبی "شەرفنامە"ی وەرگیراوە سەر زمانی کوردی، ئەو وەرگیرێ مەهابادییە لە دیداریکدا، دەلی: "لە دای ماوەیەکی لە وەرگیرانی بەرگی دووهمی شەرفنامە، بنکەکی ژین تینی بۆ هینام کە دەبێ بەرگی یەکەمیش وەرگیرێم"، بۆیە ئەو بەرگەشم وەرگیرا و "شەرفنامە" بۆوه یەکدەست. هەلبەتە ژمارەیک هەلە و زانیاری نادروستی "زیرنوف" راست کراونەتەوه و چەندان

لە میژووی کورددا میژوونووسی زۆر کەم بەرچاو دەکەوێ کە بۆلی گرینگیان هەبووبێ لە نووسینەوهی میژوو و میژووی کورد بەتایبەتی، هەرکات بخوازی لە بارە میژووی کورد زانیاری وەرگری و تۆزینەوه بکە، جگە لە چەند کتیبیکی دیاریکراو و ژماردراو، چی تر بەردەست نییە. یەکێک لەو کتیبە گرینگ و پڕ بەهائیانەیی تایبەتن بە میژووی کورد، کتیبی "شەرفنامە"ی شەرفەخان بەدلیسی (شەرفەخان شەمسەددین بەدلیسی "1543-1603 و 1604)یە. شەرفنامە، کتیبیکی میژوویی گرینگە لە بارە میژووی کورد و ماله میرانی کوردستان، ئەو کتیبە ژمارەیک باسی میژوویی لە خۆ گرتوو، بۆ وینە: (باسی فەرمانرەوایانی دیار بەکر و جەزیرە، دینەوهر و شارەزور، فەزله و ییبه، ئەبیووبی ... فەرمانرەوایانی ئەرەلان و هەکاری و ئامیدی و جەزیرە و عەزیزان ... فەرمانرەوایانی سۆران و بابان و دنیایک باسی تر، دواچار بە وردی فەرمانرەوایانی بەدلیس) خراوتە روو.

لە دای دوو سەده و نیو زیادتر، بۆ یەکەم جار سالی (1826) شەرفنامە لە فەرنسا چاپ و بلاو کرایهوه، ئەمە دەروازەیکی باش بوو بۆ میژووی کورد. دواتر مەلا مەحموود بایزید کورته و پوختەیکە بەرگی یەکەمی شەرفنامە شەرفەخانێ پاچقەکرده سەر زمانی کوردی، ئەو وەرگیرانی مەلا مەحموود بایزید

پەراو
سال
"سە"
و
بە
ئاش
ئە،
جا
بە
د

و سامانی زۆر و زهوهندی شهرهفخانه وهن و دهخوازن بیدۆزنه وه. به لگه نامه و دهستنوسه عوسمانییه کان پرونیان کردووه ته وه که کوژرانی شهرهفخان یه کلا کراوه ته وه و درهفته ی گفت وگۆی نه هیشته وه ته وه.

”زیا شهرهفخان“، نه وه ی شهرهفخانی به دلیسی سالی (1973) دهستنوسیکی له باره ی مردنی شهرهفخانه وه نووسیوه، تیی دا دهلی: خوالی خۆشیوو، شهرهفخانی پینجه م، سالی (1543) له دایک بووه و سالی (1603) و (1604) کۆچی دوا یی کردووه. له دوا یی بلاو کردنه وه ی ئەم دهستنوسانه، پرسیری رژد ئە وه یه سالی مردنی شهرهفخان هه مان ئەو ساله یه که زیا باسی لیوه کردووه، یا له دوا یی یه کلا کردنه وه ی کوژرانی شهرهفخان، سالی مردنه که شی گۆرانکاری به سه ر دادی؟ بۆ ئەمه ش پیویستمان به به لگه نامه و دهستنوسی نوئی هاوسه رده می شهرهفخانه.

له دوا یی 400 سال زیادتر، ده رکه وتوو شهرهفخان نه مردوو، به لکو له لایه ن سولتانی عوسمانییه وه فه رمانی کوشتنی دراوه، ئەمه ش ده رخه ری ئەو پاستیییه که ئە وه ی له میژوو روو ددها، یه ک له هه زاری رووداوه کانی نیو میژوو یه، به شیکی زۆر که م له میژوو تۆمار و ئەرشیف ده کری، ده کری بلین ئەم قسه باوه ی له باره ی میژوو وه هه یه، جیی باوه ره که ده لی: ”میژوو، وه ک سووتانی ئاگره، به شیکی زۆری له نیو ده چی، ته نیا ژپله مۆکه ی ده مینیتته وه.“

په راویز و روون کردنه وه ی نوئی بۆ دانراوه.

سالی (2017) هه ر دوو به رگی شهرهفنامه به وه رگێرانی ”سه لاهه ددین ناشتی“ له لایه ن ”بنکه ی ژین“ وه به دیزاین و چاپیکی جوان بلاو کرایه وه و بۆ یه که م جار ئەم کتیبه به ته واوی خرایه به ردهستی خویته ران و تۆژه ران و ناشقان و شهیدایانی میژوو و میژووی کورد. جیاوازیی ئەم وه رگێران و چاپه، ته نیا له وه دا نییه بۆ یه که م جار ته واوی شهرهفنامه به کوردی بلاو کراوه ته وه، به لکوو پیوهندی به بوونی ژماره یه ک زانیاری نوئی له مه ر شهرهفخانی به دلیسی خۆی و دانانی ژماره یه ک دهستنوسی سه رده می ده سه لاتدارییه تی عوسمانییه کانه که باسه که ی ده وه له مه نده تر کردووه.

ئه وه ی ئەم کتیبه ی زیادتر سه نگین تر کردووه، با به تی نه مانی شهرهفخانه، ئە وه ی تا ئیسته لای خویته ران و نو سه ران ئاشکرایه، نه مانی شهرهفخان پیوهندی به کۆتایی ته مه ن و مردنی ئاسایی یه وه هه یه، وه لی له م وه رگێرانه نوئی ده، مردنی شهرهفخان ره ت ده کری ته وه و به لگه ی کوژرانی ده خرپته به ر دیدی خویته ران، ئە ویش به پشت به ستن به لیکۆلینه وه و به دوا دا چوونی دوو نو سه ر و تۆژه ری کورد ئە وانیش ”فورال گه نچ“ و ”مسته فا دیه قان“، له ژیر رو شنایی ژماره یه ک به لگه نامه ی نو سه راو ئەم رووداوه یان سه لماندوو.

سه لاهه ددین ناشتی له کتیبه که ی دا روونی ده کاته وه که ”رووداوی کوژرانی شهرهفخانی به دلیسی به ئاگاداری سولتانی عوسمانی بووه و زۆریش ویده چی خۆی فه رمانی کوشتنی دای.“ ئەم قسه نه ی ناشتی پشت ته ستوره به چوار دهستنوسی ده وه له تی عوسمانی سه رده می سولتان محه مده، له و چوار نامه ی سه ممه ده خان، باسی شهرهفخان کراوه و هه ر چوار جار ناوی شهرهفخان به کوژراو هاتوو وه و به دوا ی مال

شهره‌فخان به مردنی خوی نه‌مردووه، کوژراوه!^(۱)

زامدار ئه‌حمهد

له‌نیو میژووی کورددا، میژوونووسی زۆر که‌م به‌رچاو ده‌که‌وئ، که‌ ده‌ور و پۆلی گرینگیان هه‌بووبی له‌ نووسینه‌وه‌ی میژوو و میژووی کورد به‌تایبه‌تی، هه‌رکات بخوازی ده‌باره‌ی میژووی کورد زانیاری وهرگری و توژیینه‌وه و پرسیچ بکه‌یت، جگه‌ له‌ چه‌ند کتییکی دیاریکراو و ژماردراو، چیدیکه‌ به‌رده‌ست نییه. یه‌کیک له‌و کتییبه‌ گرنگ و پر به‌هایانه‌ی تایبه‌تن به‌ میژووی کورد، کتییی "شهره‌فنامه‌ی شهره‌فخانی به‌دلیسی (شهره‌فخان شه‌مه‌دین به‌دلیسی "۱۵۴۳- ۱۶۰۳ و ۱۶۰۴ز)یه. شهره‌فنامه، کتییکی میژوویی گرنگه‌ له‌باره‌ی میژووی کورد و ماله‌ میرانی کوردستان، ئه‌و کتییبه‌ ژماره‌یه‌ک باسی میژوویی له‌خوگرتووه، بۆ وینه: (باسی فه‌رمانه‌وایانی دیاربه‌کر و جه‌زیره، دینه‌وهر و شاره‌زوور، فه‌زله‌وییه، ئه‌ییبوی.. فه‌رمانه‌وایانی ئه‌رده‌لان و هه‌کاری و ئامیدی و جه‌زیره و عه‌زیزان.. فه‌رمانه‌وایانی سو‌ران و بابان و دونیایه‌ک باسی دیکه، دواچار به‌ وردی فه‌رمانه‌وایانی به‌دلیس) خراوه‌ته‌پوو.

له‌دوای دوو سه‌ده و نیو زیاتر، بۆ یه‌که‌مجار سالی (۱۸۲۶) شهره‌فنامه له‌ فه‌رهنسا چاپ و بلاوکرایه‌وه، ئه‌مه‌ ده‌روازه‌یه‌کی باش بوو، بۆ میژووی کورد. دواتر مه‌لا مه‌حمودی بایه‌زید، کورته و پوخته‌یه‌کی به‌رگی یه‌که‌می شهره‌فنامه‌ی شهره‌فخانی **پاچفه‌کرده** سه‌ر زمانی کوردی، ئه‌و ته‌رجه‌مه‌ی مه‌لا مه‌حمودی بایه‌زید، سه‌ره‌تایه‌کی باش بوو، بۆ بلاوکردنه‌وه‌ی میژووی کورد و ناساندنی به‌شیک له‌ بنه‌ماله و میر و میرنشینه کوردییه‌کان، هاوکات خزمه‌تیکی گرنگی به‌ کتییخانه‌ی کوردی کرد.

له‌ماوه‌ی ژبانی کاروکرده‌وه‌ نایاب و ناوازه‌کانی مامۆستا هه‌ژار موکریانی به‌تایبه‌تی له‌ بواری وهرگی‌رانی زمانی فارسی بۆ زمانی کوردی، **پاچفه‌کرده‌ی** کتییی میژوویی "شهره‌فنامه‌یه، جیاوازی ئه‌و ته‌رجه‌مه‌ی مامۆستا هه‌ژار له‌گه‌ل مه‌لا مه‌حمود له‌وه‌دایه، بایه‌زیدی ته‌نیا پوخته و خو‌لاسه‌یه‌کی کتییبه‌که‌ی وهرگی‌راوه، وه‌لی موکریانی ته‌نیا به‌رگی یه‌که‌می کتییبه‌که‌ی هه‌لداوته سه‌ر زمانی کوردی و بلاوی کردۆته‌وه. ئه‌و به‌رگه‌ ته‌رجه‌مه‌کراوی مامۆستا هه‌ژار، کاریکی به‌سه‌نگ و به‌جییبه، وه‌لی په‌خنه‌ی ئه‌وه‌ی لیده‌گیری ئاخۆ بۆچی به‌رگی دووه‌می شهره‌فنامه‌ی ته‌رجه‌مه‌ نه‌کردووه؟ ده‌بی ئاگاداری نه‌بووبی؟ یا ده‌رفه‌تی ته‌رجه‌مه‌کردنی نه‌بووه و ته‌مه‌ن یاروباقی نه‌بووه، تا هیز و توانای لی خه‌رج بکات. دواچار، به‌هه‌موو شیوه‌یه‌ک کاریکی باش و گرنگی کردووه، کوردییکی زۆری به‌و میژوووه ئاشنا کردووه.

سالی (۲۰۰۷) سه‌لاحه‌ددین ئاشتی نووسه‌ر و وهرگی‌ری پۆژه‌ه‌لاتی کوردستان-مه‌هاباد، به‌هه‌مان رییازی مامۆستا هه‌ژار، به‌ له‌به‌رچاو گرنتی هه‌مان شیوازی کورداندنی هه‌ژار موکریانی به‌رگی دووه‌می کتییی "شهره‌فنامه‌ی وهرگی‌رایه سه‌ر زمانی کوردی، ئه‌و وهرگی‌ره مه‌هابادییه له‌ دیداریکدا، ده‌لی: "له‌دوای ماوه‌یه‌ک له‌ ته‌رجه‌مه‌کردنی به‌رگی دووه‌می شهره‌فنامه، بنکه‌ی ژین، تینی بۆ هینام که‌ ده‌بی به‌رگی یه‌که‌میش وهرگی‌رم"، به‌خاتره‌وه، ئه‌و به‌رگه‌شم ته‌رجه‌مه‌کرد و "شهره‌فنامه" بووه یه‌ک ده‌ست. ئه‌لبه‌ته، ژماره‌یه‌ک هه‌له و زانیاری نادروستی "زیرنۆف" راستکراوه‌ته‌وه و چه‌ندین په‌راویز و پروونکردنه‌وه‌ی نویی بۆ دانراوه.

(۱) ئه‌م وتاره له‌ لاپه‌ره ۴ و ۵ گو‌فاری مه‌هاباد (گو‌فاریکی کومه‌لایه‌تی، فه‌ره‌نگی، ئه‌ده‌بی)، سالی ۱۸، ژماره ۲۰۵، سالی ۱۳۹۷ (۲۰۱۸) بلاوکراوه‌ته‌وه.

سالی (۲۰۱۷) هەردوو بەرگی شەرەفنامە بە تەرجمەمی "سەلاحەددین ئاشتی" لەلایەن "بنکە ی ژین" ھوہ بە دیزاین و چاپیکی جوان بلاوکرایەوہ و بۆ یەکەمجار ئەم کتیبە بە تەواوی خرایە بەرەدەستی خوینەرەن و توێژەرەن و ئاشقان و شەیدایانی میژوو و میژووی کورد.

جیاوازی ئەم وەرگیڕان و چاپە، تەنیا لەوەدانیبە کە بۆ یەکەمجار تەواوی شەرەفنامە بە کوردی بلاوکراوەتەوہ، بەلکو پەییوەندی بەبوونی ژمارەیک زانیاری نوێیە لەمەر خودی شەرەفخانە بەدلیسی و دانانی ژمارەیک دەستنووسی سەرەدەمی دەسەلاتدارییەتی عوسمانییەکانە، کە باسەکە ی دەولەمەندتر کردووە.

ئەوہی ئەم کتیبە ی زیاتر سەنگینتر کردووە، بابەتی نەمانی شەرەفخانە، ئەوہی تا ئیستا لای خوینەرەن و نووسەرەن ئاشکرایە، نەمانی شەرەفخان پەییوەندی بە کۆتایی تەمەن و مردنی ئاساییەوہ ھەبە، وەلێ لەم تەرجمە نوێیەدا، مردنی شەرەفخان رەتدەکریتەوہ و بەلگە ی کۆژرانی شەرەفخان دەخریتە بەر دیدی خوینەرەن، ئەویش بە پشت بەستن بە لیکۆلینەوہ و بەدواداچوونی دوو نووسەر و توێژەری کورد ئەوانیش "قورال گەنچ و مستەفا دێھقان" ە، لەژێر پۆشنایی ژمارەیک بەلگەنامە ی نووسراو ئەم پروداوەیان سەلماندووە.

سەلاحەددین ئاشتی لە کتیبە کەیدا پونیدەکاتەوہ و دەلی: "پروداوی کۆژرانی شەرەفخانە بەدلیسی بە ئاگاداری سولتانی عوسمانی بوو و زۆریش ویدەچی خۆی فەرمانی کۆژرانی دابی". ئەم قسانە ی ئاشتی پشت ئەستووورە بە چوار دەستنووسی دەولەتی عوسمانی سەرەدەمی سولتان محەممەدەوہ، لەو چوار نامە ی محەممەد خان، باسی شەرەفخان کراوە و ھەر چوار جار ناوی شەرەفخان بە کۆژراو ھاتووہ و بەدوای مال و سامانی زۆر و زەوہندی شەرەفخانەوہن و دەخوازن بیدۆزنەوہ. بەلگەنامە و دەستنووسە عوسمانییەکان پوونیان کردۆتەوہ، کە کۆژرانی شەرەفخان یەکلای کراوەتەوہ و دەرەتی گفتوگۆی نەھیشتۆتەوہ.

زیا شەرەفخان، نەوہی شەرەفخانە بەدلیسی، سالی (۱۹۷۳) دەستنووسیکی لەبارە ی مردنی شەرەفخانەوہ نووسیوہ، تیندا دەلی: خوالیخۆشبوو، شەرەفخانە پینجەم، سالی (۱۵۴۳) لەدایک بووہ و سالی (۱۶۰۳ و ۱۶۰۴) کۆچی دوایی کردووە. لەدوای بلاوکردنەوہی ئەم دەستنووسانە، پرسیاری جدی ئەوہیە، سالی مردنی شەرەفخان ھەمان ئەو سالە یە، کە زیا باسی لێوہ کردووە، یا لەدوای یەکلایی کردنەوہ کۆژرانی شەرەفخان، سالی مردنەکەشی گۆرانکاری بەسەر دادی، یا نا؟ بۆئەمەش پێویستمان بە بەلگەنامە و دەستنووسی نوێی ھاوسەرەدەمی شەرەفخانە.

لەدوای چوار سەد سال زیاتر، دەرکەوتووہ شەرەفخان نەمردووہ، بەلکو لەلایەن سولتانی عوسمانییەوہ فرمانی کۆژرانی دراوہ لە ژیاندا نەماوہ. ئەمەش دەرەخەری ئەو پاستییە یە، ئەوہی لە میژوو پوو دەدا، یەک لە ھەزاری پروداوەکانی نیو میژوو، بەشیکی زۆر کەم لە میژوو تۆماردەکرێ و ئەرشیف دەکرێ، دەکرێ بلین ئەم قسە باوہی لەبارە ی میژووہ ھەبە، جیگە ی باوہرە، کاتیک دەلین: "میژوو، وەک سووتانی ئاگرە، بەشیکی زۆری لەنیو دەچی، تەنیا ژیلەمۆکە ی دەمینیتەوہ".